

УРОК 2

Тема: Голодомор 1932-1933 рр. в Україні очима дітей

Мета: На матеріалі дитячих спогадів жителів Полтавщини та уривків з роману Уласа Самчука “Жовтий князь” глибше познайомити учнів з долею українських дітей у роки Голодомору 1932-1933 рр. та через дитяче сприйняття передати жахливу картину геноциду нашого народу; розвивати в учнів інтерес до минулого; уміння аналізувати, співставляти і узагальнювати історичні факти, вміння логічно висловлювати свої думки і робити висновки; виховувати в дітей співчуття до людського горя, непримиренність до всяких виявів поневолення і знуцання.

Додаткові матеріали до уроку: фотографії 1932-1933 рр.¹

I. Підготовка до засвоєння знань.

1. Вступне слово вчителя:

Як відомо, пік Голодомору 1932-1933 рр. прийшовся на весну 1933 року. У той час в Україні щохвилини помирало 17 людей, щогодини - 1000, щодня - майже 25 тисяч.

Найменш витривалими були діти. Напівживі, вони мріяли про шматок хліба і благали про допомогу. Учні однієї з шкіл на Вінничині так писали до представників тодішньої радянської влади: *"Просимо у вас допомоги, бо ми пропадаємо з голоду. Нам треба вчитися, а ми з голоду не можемо по світу ходити... всі пухнемо з голоду... Скоро наближаються жовтневі свята, нам треба радіти, а у нас з голоду в очах пожовкло, в шлунку болить від того сміття, яке ми зараз їмо, бо у нас забрали не тільки хліб до зернини, а і картоплю, квасолю і все, що можна їсти. Ми надіємось, що радянська влада не дасть нам загинути".*²

Словник: Жовтневі свята – радянські свята на честь революції.

Та сподівання на допомогу тодішньої влади були марними. Діти помирали прямо за партами, на вулицях, ставали жертвами людей, збожеволілих від голоду. За деякими даними, смертність дітей у ці роки досягала 50% від усіх, хто загинув під час Голодомору (усього загинуло від 7 до 10 мільйонів людей).*

* Для порівняння: сучасне населення Данії складає 5,2 млн. осіб, Австрії – 8 млн.; Болгарії – 8,5 млн.; Бельгії – 10 млн.; Угорщини – 10,3 млн. Отже, під час Голодомору зникла ціла європейська країна.

Про події 30-х років минулого століття ми можемо дізнатися з історичних матеріалів, з переказів, з художніх творів, а також зі спогадів очевидців. Для того щоб глибше зрозуміти цей жах і на повний голос застерегти людство від повторення таких подій, сьогодні ми спробуємо подивитися на Голодомор очима дітей.

II. Сприймання і осмислення нових знань.

1. Робота над дитячими спогадами про голод в українських сім'ях:

а) ознайомлення зі спогадами Дмитра Броваря²:

У 1933 році мені було вісім років. Я вчився у другому класі Олексіївської початкової школи Гребінківського району. Виходив з дому до школи голодний, на уроках думав про їжу, повертався додому голодний і лягав спати голодним. Уві сні мені виділися пиріжки з сиром, пишні пухкі паляниці, галушки... На два роки старша від мене сестра Настуня, теж школярка, була міцніша й витриваліша, їй не менше допікав голод, але вона мовчала. А я, поникавши надворі, скімлив: "Мамо, їсти!"

...У школі раз на день нам давали по тарілці горохового супу, рідкого, нічим не засмаженого. На дні тарілки плавало три-чотири горошини. Сьорбаючи той суп, я бачив себе у тарілці, мов у дзеркалі.

Важко вчитися на голодний шлунок. Та попереду було ще страшніше - насувався великий голод зими 1933 року. В селі почали пухнути від голоду дорослі й діти. То тут, то там на вулицях нашого села ми натикалися на приметені снігом трупи односельців. Їх підбирали на сани і везли на цвинтар, де ховали всіх в одній ямі, без труп.

А тим часом селом снували так звані "буксирні бригади" з числа радянських активістів. "Буксирники" заходили в хати і вимітали у кожного селянина все до зернини, як казали вони, "для робітничого класу", "для побудови у нашій країні соціалізму";

б) Робота над розширенням словника учнів:

Галушки – *зварені шматочки тіста або суп із звареними шматочками тіста.*

Поникати надворі – *ходити без діла.*

Вимітати все до зернини – *відбирати все.*

"Буксирні бригади", "буксирники" – *озброєні бригади представників влади, переважно чоловіки, які відбирали у населення хліб та майно. Для пошуку зерна вони вживали спеціально виготовлені знаряддя – сталеві пруть товщиною 2 см і довжиною 3 м, з ручкою на одному кінці та гострим наконечником. Крім того, бригада мала так званого "спеціаліста" пошуку зерна. Він був озброєний довгим металевим щупом, яким перевіряв наявність прихованого зерна.*

в) Бесіда за прочитаним текстом:

- Що вас найбільше вразило у спогадах Д. Броваря?
- Чи ви коли-небудь мріяли про те, щоб наїстися?

- Як ви розумієте речення “Сьорбаючи той суп, я бачив себе у тарілці, мов у дзеркалі”?
- Якою була для українців зима 1933 року?
- Чим займались “буксирні бригади” ?
- Чи можна назвати дії “буксирів” протизаконними?
- Як називаються дії, спрямовані на знищення якого-небудь народу?
- Назвіть відомі Вам з історії приклади геноциду.

2. Робота над текстом про голод у дитбудинку.

У роки Голодомору дитячі будинки були не тільки домом і притуком для дітей-сиріт, але й місцем порятунку від певної смерті: часом батьки самі відвозили дітей у місто і кидали там. Вони сподівалися, що дітей помістять у дитбудинки, де вони зможуть вижити.

Але і там дитяча смертність була дуже висока. Вимучені голодом і знесилені діти не мали на своїх обличчях жодних слідів радості. Найжахливіше виглядали малі діти - з роздутих животів звисали скелетні кінцівки;

а) Ознайомлення з уривком із роману “Жовтий князь” Василя Барки³:

Всюди на селі - пустош і розвалля серед злих бур'янів, звідки навіть кішка ніде не нявкне і не вигляне грядкова цвітинка, вирощена дбайливою рукою. Чорно, чорно, як після переходу пекла. Тишина смерті. Тільки від дитячого будинку чути стихнені голоси. Ідучи мимо, Андрій побачив з десяток дітей, як вони після мисочки обідньої юшки, ступають до ліжок, ніби зовсім стародревні, хоч і дрібні скелетиками. І така дідівська поважність в обличчях, запалих цілком і вкритих зморшками, крізь які жодна усмішечка не засвітиться. Лобики важко нависають над погаслими очима і стемнілими лицами. Мов на могильних черепах, виступають зуби, обтягнуті довкола самою шкірою. Животики болять і тому збір дитячий припадає на ліжках - рачками, підбгуючи коліна під груди, до ліктів, з опущеними вниз животиками, як мішечками: тоді легшає мука. Андрій знає, бо іноді сам так робить.

б) Бесіда за прочитаним текстом:

- З якими кольорами асоціюється змальована автором картина?
- Прочитайте речення, у якому Андрій порівнює дітей зі скелетиками. Поясніть доречність порівняння.
- Що доповнює портрет дітей?
- Чим звичайно займаються діти у нормальних умовах і що є дивного у поведінці тих, кого побачив хлопчик?
- З яким відчуттям хлопчик говорить про дітей. Чому?
- Як, на вашу думку, можна було б допомогти дітям?
- Чи світ знав про злочин радянського уряду проти українців?

3. Робота над дитячими спогадами про тяжку науку виживати:

а) Підготовча бесіда про голод:

У 30-ті роки значно збільшилась кількість безпритульних дітей, чії батьки померли від голоду. Голодні і виснажені діти блукали селами у пошуках хоч якоїсь поживи.

- Чи ви відчували коли-небудь голод?
- Як довго людина може прожити без їжі?*
- До чого може призвести постійне недоїдання?
- Що, на вашу думку, можна було б вживати як їжу, щоб врятуватися від голодної смерти?

б) ознайомлення зі спогадами Федора Хміля⁴, жителя села Бреусівка, Козельщинського району Полтавської області (1923 року народження)

Сьогодні з уст одного з тих, хто став сиротою і кому пощастило залишитися в живих, ми дізнаємося про тяжку науку виживати у роки Голодомору.

а) ... слава Богу, шкуру конячу не знайшли (*комнезамівці – Є. Петрова*) під лаханкою. Ото ми її відрізали потроху, кидали у воду, кип'ятили, і такий суп добрий виходив, що я вам кажу;

б) Нас на початку порятовувала кукурудза, яку в попелі сховали, а потім переховали в сусідську хату-пустку і замурували в печі. Зверху соломи поклали рогац, начеб топилося і так захололо...

в) А ми коло свинарника збирали осердя качанів і товкли, щоб спекти з них млинців. Та і качанів тих не стало. ... ожереди соломи стали нам за житло. Було сидимо, соломку дрібну пересіваємо, і де-не-де мишіна попадеться, з неї й складався наш поїдок;

г) А то якось лежимо ми з Ванею на солоні, коли чуємо – шелестить щось. Швиденько посхоплювалися, давай прогрібати. Де шелестіло – гніздо їжаків. Забираємо ми тих їжаків з соломи, ховаємо в пазуху. Ваня мене в село посилає: “ Біжи по сірники!”. Забіг у хату – самі мерці лежать. Те – в сінях, те – на лежанці, а те – з печі голову схилило. Я сірники вхопив і хутенько з хати до Вані. Запалили соломку, їжачка у вогнище, обшмалили голки, і Ваня цього їжачка пополам розірвав. Ми його з'їли, ще й пальці пооблизували. А решту їжаків у шаплик сховали. З місяць цю знахідку їли;

д) Вже надворі тепліло. Будяки почали рости, трава зеленіла. Ми вчачали в гайок, де селилися гави, кібці, сороки. Крашаночки на деревах драли. Надерем крашаночок, у якомусь дворі візьмемо жерстину і яечню пряжемо;

е) Зголодніли ми в дорозі, що сил не було йти, та нас один дядько двома горобчиками підрятував, які він у хатах-пустках ловив;

ж) Нам з Ванею повезло, бо дістали ми ножиці, лист (у хатах пустих усе було). В степу почали прокльовуватися

* Для забезпечення життєздатності дитячого організму необхідно було мати щодня 300 грамів хліба, склянку молока, пів'яйця, 5 грамів цукру, жирів і 25 грамів м'яса. Такої норми не мали навіть робітники у містах, а тим паче діти.

житні колосочки, то ми їх підсмажимо і їмо. А ще бруньочки на вишнях споживали. Акація зацвіла – взагалі добре стало;

в) Робота над розширенням словника учнів:

Шаплик – *невисока дерев'яна посудина у вигляді бочки.*

Лаханка – *те ж саме, що шаплик.*

Рогач соломи – *сніп соломи.*

Ожеред соломи – *велика, відповідно складена купа соломи.*

Мишіїна – *миша.*

Драти крашанки – *вибирати з гнізд.*

г) бесіда за прочитаним:

- Перерахуйте, що їли хлопчики у роки великого Голоду.
- Що звичайно люди не вживають у їжу?
- Чому оповідач говорить, що суп із конячої шкіри був смачний?
- Чи можна вважати, що хлопчики не люблять тварин і пташок?
- В яку пору року було найлегше вижити?

III. Закріплення вивченого на уроці.

Бесіда за вивченими матеріалами:

- З якими почуттями ви слухали дитячі спогади про Голодомор 1932-1933 рр.?
- Чому ми повинні знати про такі сумні події?
- Чи ви знаєте когось, хто недоїдає сьогодні?
- Чи у всіх країнах світу діти живуть так, як ви?
- Що треба робити, щоб подібні трагедії ніколи і ні з ким не повторились?

Домашнє завдання:

1. Підготуйте розповідь на тему:

”Як допомогти моєму невідомому ровеснику, який страждає від недоїдання”.

2. За бажанням : прочитати і переказати поданий нижче уривок з роману Василя Барки ”Жовтий князь”⁵.

Текст для самостійного читання:

Другого дня, коли прокинулися, вже розвидніло надворі. Світло біліє крізь шибки, заліплені снігом. А в хаті так холодно і так скорбно від безнадійної злиденності, що сам день перестав радувати собою,- всі зразу ж звернулися думкою до печива. Доїли остачу і ждуть, поки спечеться новий малясник. Він, покладений на стіл, виглядав принадно: чотирикутник темно-рудого кольору заповнював "лист", бляшаний аркуш, загнутий вгору всіма краями. Порізали корж на кусники, беруть в рот,- знов віднаджує, як і вчора. Батько і мати терпеливіші, переборюють відсмак, їдять, але діти небагато спожили і - кінець.

- Їж, дитинко! Чого не береш? - питає мати Оленку, думаючи: "Нехай хлопці чують і привертаються до миски".

Ніхто не простягнув руки по свіжий кусник. Раптом - дряпання в надвірні двері.

- Я знаю, хто! - сказав Андрійко, піднявшись з місця: бігти в сіни.

- Зорик, здогадалася Оленка і теж поспішила до порога.

Мати спиняє:

- Куди ж ви? Одягніться, тоді виходьте!

Вхопили діти по одежинці на плечі і вискочили з хати. "Справді, біля дверей стояв, опустивши голову, Зорик, їхній собака, який влітку пропав, та він і жив недовго в дворі. Мирон Данилович надібав його в полі і поманив за собою - подарунок для дітей, що всяку тваринку люблять. Пес давно, мабуть, відбився від свого попереднього двору і здичавів надто, бо покотився біля хати, поплигав біля дітей з місяць і відбіг воріт.

Тепер знов до хати: притягся худючий, як хмизина. Очима кволо блищить, бляклими цятками в чорноті. Хотіли діти погладити - він відходить. Оленка побігла в хату і винесла кусник малясника, кинула на сніг...

Собака торкнувся писком до печива, втягнув повітря раз, другий і підвів голову - не взяв кинутого. Ще підождав, чи не дадуть поживи. Чуючи тільки, що кличуть: "Зорик, Зорик", без жодного дання, він знетерпелився, повернувся від хати і потрусив сніжною вулицею. Коли діти вернулися, мати нагадала:

- Їжте, бо прохолоне!

- Я годі! - сказав найменший.

- Оленко, чом не їси?

- Вже не хочу. Нехай малясник буде на обід.

- На обід я ще спечу.

- То нехай буде на вечерю.

Микола зразу ж ліг: жовтий з обличчя і аж темний, як бабуся була перед смертю. Ходила коло нього мати, розпитувала, що болить, приносила пити гарячу настоянку з зілля, як чай, припрошувала брати печиво,- він пив, казав, що не болить нічого, але більше не їв.

¹ Фотографії з кн.: Злочин/Упорядник Петро Кардаш. – К.: Видавництво ім. О. Теліги, 2005. – 2-ге вид. – 560 с.

² Цит. за: <http://h.ua/story/73215/> - 3 листа учнів Печірської школи Брацлавського району на Вінниччині до ВУЦВКу в листопаді 1931 року.

² Цит. за: <http://memorial.kiev.ua/content/view/177/70/> - Спогади Дмитра Броваря, 1925 року народження, Гребінківський район, Полтавської області.

³ Цит. за: http://one.xthost.info/newbabilon/vbarka/y_prince.html - Василь Барка. - Жовтий князь. - Розділ 27.

⁴ Хміль Федір Федорович. Що пережив.- У кн.: О. Міщенко. Безкровна війна. Розповіді про голод 1933 року, записані в селах Козельщинського району на Полтавщині. – К.:Т-во "Знання" УРСР, 1990. – с. 8-9 .

⁵ Цит. за: http://one.xthost.info/newbabilon/vbarka/y_prince.html - Василь Барка. - Жовтий князь. - Василь Барка. - Жовтий князь. - Розділ 12.